

**Аналітична доповідь
до Щорічного Послання Президента України до
Верховної Ради
"Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015
році",
підготовлена Національним інститутом стратегічних
досліджень**

(витяг щодо релігійного аспекту)

Розділ I. Забезпечення миру

1.1.2. Протидія інформаційній агресії

Протидія імперській ідеології «русского мира».

Поняття «русский мир» багатозначне. Однак у сучасному суспільно-політичному, орієнтованому на офіційну Москву дискурсі під ним здебільшого розуміють певну спільноту людей, пов'язану з Росією мовно-культурною традицією, православною вірою, генезою історичної пам'яті та лояльно налаштовану до російської держави та її керівництва. Досить часто російський істеблшмент послуговується концептами «Свята Русь», «східно-православна цивілізація», семантично співзвучними поняттю «русский мир». Зауважимо, що вказаний термінологічний ряд має небагато спільного з реальністю. Він належить до міфологем, сконструйованих прокремлівськими політтехнологами, в т. ч. і церковними, за класичними лекалами ідеологічної зброї з метою використання на світоглядному фронті. У такий спосіб Росія доводить принципову значущість інструментів «м'якої сили», пов'язаних з нав'язуванням вигідних смислів, у контексті досягнення власних геополітичних інтересів.

Україна впродовж тривалого часу є об'єктом активного впливу імперської ідеології «русского мира». Остання інфільтрується в українське суспільство передусім внаслідок багатовекторної гуманітарної інтервенції, здійснюваної на релігійному, інформаційному, освітньому, мовному, культурному ґрунті. Спектр конкретних прикладів ідеології «русского мира» в дії доволі широкий. Скажімо, риторика патріарха РПЦ Кирила та президента РФ В. Путіна стосовно України, анексованого Криму спрямована на приватизацію національної української історії, «відновлення її цілісності» у спосіб підведення під російський формат, виправдання претензій Росії на спадок Київської Русі. Подібна міфотворчість впливових осіб РФ тиражується ЗМК, зомбуючи свідомість багатомільйонної аудиторії. Своєю чергою Московська патріархія регулярно виступає ініціатором заходів, покликаних засвідчити широкому загалові наявність в Україні і Росії спільного духовного спадку та спільного майбутнього. Очільники РФ також вельми переймаються зміцненням позицій російської мови та розширенням ареалу її вживання на суміжних територіях. Свою «турботу» вони пояснюють вигаданими «утисками російськомовного населення в Україні», котрі, на їхнє переконання, є результатом «націоналістичної політики офіційного Києва». Ще одним важливим напрямом реалізації ідей «русского мира» є розвиток експорту освітніх послуг. Це дійсно потужний канал, завдяки якому в українській освітній системі досі зберігаються ерзаци радянсько-російського мислення та відповідні поведінкові стереотипи.

Серйозним викликом національній безпеці залишається істотне домінування у вітчизняному гуманітарному просторі російської культури. Російський кінематограф відчутно перевершує вітчизняний. І питання полягає далеко не в кількісних показниках: сучасне російське кіно нав'язує ідеологію «спільної історичної долі» та водночас стає потужним засобом русифікації населення. Український книжковий ринок перенасичений російською книжкою, контрольований видавничими компаніями з РФ. Україна залишається важливим сегментом ринку російської популярної музики. Експансія російської культури здійснюється також у спосіб формування позитивного образу

імперського минулого, зокрема через відновлення або встановлення пам'ятників видатним діячам російської імперії.

В умовах воєнної агресії РФ проти України міфологеми «русского мира» («захист співвітчизників/російськомовних громадян», «збереження спільної історичної пам'яті», «відсіч націоналізму», «боротьба з неофашизмом і неонацизмом» тощо) набувають підтримки у провідників сепаратизму, культивуються різними екстремістськими угрупованнями, діяльність яких спрямована на розкол України. Спочатку в АР Крим, а згодом і на Донеччині та Луганщині гасла, що збігаються з ідеологемами «русского мира», фактично стали «візитною карткою» сепаратистського руху.

Особливу небезпеку відверто неправдива проросійська пропаганда, витримана в дусі ідей «русского мира», становить для частини дезорієнтованих жителів тимчасово окупованих українських територій. Вони починають пов'язувати із закликами та діями сепаратистів сподівання на стабілізацію становища у результаті відділення від України та проголошення незалежних квазідержавних утворень або через приєднання до РФ за прикладом Криму.

Сьогодні очевидно одне: ідеологічно-імперська платформа «русского мира» суперечить національним інтересам України. Вона орієнтована на підрив національної безпеки Української держави, поляризує українське суспільство, перешкоджає формуванню загальноукраїнської ідентичності. Понад те, риторика в координатах «русского мира» гальмує процеси європейської інтеграції, оскільки безапеляційно відкидає будь-які інші ціннісні парадигми світосприйняття, відмінні від імперсько-шовіністичної.

Таким чином, на порядок денний поставлене серйозне завдання – ефективна протидія проникненню та поширенню в українському суспільстві ворожих ідейно-світоглядних конструктів сусідньої держави. Зокрема, доречними можуть бути такі кроки.

1. Розвиток ідеології національного державотворення з урахуванням усього попереднього історичного досвіду та її популяризація в українському суспільстві та світі.
2. Проведення постійної інформаційно-роз'яснювальної роботи на широкий вітчизняний та зарубіжний загал, орієнтованої на викриття антиукраїнської сутності імперського політичного проекту «русский мир». Вжиття заходів щодо його розвінчання в російському інформаційному просторі.
3. Забезпечення належної державної підтримки розвитку українського культурного продукту, зокрема сприяння розширенню вітчизняного медійного і книжкового ринків з огляду на їх ключову роль у трансляції сенсів та світоглядних концептів.
4. Вироблення ефективної системи заходів попередження експансії в Україну російської телевізійної та друкованої продукції, що прямо чи опосередковано слугує просуванню політичних інтересів РФ.

5. Створення за участю академічної наукової спільноти концепції української історії, вільної від радянських і пострадянських тлумачень.
6. Посилення якості вивчення української мови в школах, закладах професійної освіти та ВНЗ з наголосом на універсальності її вживання в найрізноманітніших життєвих контекстах з метою поступового заміщення російської мови у сферах її нинішнього домінування.
7. Розширення в освітніх закладах усіх рівнів викладання гуманітарного складника навчального процесу, покликаною формувати в учнів і студентів уявлення про Україну як невід'ємну частину єдиної європейської цивілізації, базовану на спільних принципах, цінностях та інтерпретаціях історичних фактів, докорінно відмінних від засад сьогоденної кремлівської ідеології «русского мира».
8. Оптимізація політики кадрового добору в системі вітчизняної освіти з метою недопущення використання шкільних класів та університетських аудиторій як майданчиків поширення антиукраїнської пропаганди.
9. Вироблення комплексного підходу (з урахуванням політичних, інформаційних, інституційних, правових механізмів) щодо нівелювання впливу Московського патріархату на українське суспільство.

Від успіху реалізації викладених ініціатив значною мірою залежить цивілізаційне майбутнє Українського народу.

1.1.3. Програма загальнонаціонального порозуміння

<...>

Відновлення прав кримськотатарського народу.

<...>

Окупаційна влада [в Криму] відразу вирішила заручитися підтримкою кримсько-татарського населення у проведенні своєї політики на анексованій території, обіцяючи корінному народу забезпечення захисту їх прав і свобод та цим самим заохочуючи кримських татар взяти активну участь у референдумі про статус Криму 16 березня 2014 р. Вже 11 березня 2014 р. на позачерговому пленарному засіданні Верховної Ради АРК була ухвалена постанова «Про гарантії відновлення прав кримськотатарського народу та його інтеграції в кримське співтовариство».

Перебіг подальших подій продемонстрував тверду позицію, згуртованість і організованість кримських татар у питанні підтримки територіальної цілісності України. За словами глави Меджлісу кримськотатарського народу Рефата Чубарова, загалом по Криму участь у референдумі взяло близько однієї тисячі кримських татар зі 185 тисяч виборців [20].

Реакцією окупаційної влади на таку позицію корінного народу стало те, що замість обіцяних гарантій кримські татари зіткнулися з численними порушеннями колективних і

індивідуальних прав, що виявляється у їх переслідуванні, випадках насильства і жорстокого поводження, обмеженні права на свободу віросповідання, свободу мирних зібрань.

Така ситуація не дозволяє Українській державі далі зволікати з питанням відновлення історичної справедливості щодо корінного народу України. Сьогодні існує необхідність якнайшвидшого справедливого розв'язання проблем кримськотатарського народу у повній відповідності до норм міжнародного права, що гарантують права корінних народів та національних меншин, особливо з огляду на незаконну окупацію АР Крим.

<...>

Поміж першочергових заходів з відновлення прав кримськотатарського народу необхідно ухвалити Закон України «Про статус кримськотатарського народу як корінного народу України», яким буде гарантоване належне представництво кримських татар в органах законодавчої та виконавчої влади Республіки Крим; визнати загальнонаціональний з'їзд кримськотатарського народу – Курултай кримськотатарського народу і формовані ним органи національної самоврядності – Меджліс кримськотатарського народу, регіональні та місцеві меджліси представницькими органами корінного народу Криму; відновити історичні назви, пам'ятки історії та культури кримських татар, сприяти розвитку в Криму системи дошкільної, шкільної та вищої освіти кримськотатарською мовою; сприяти розвитку друкованих та електронних засобів масової інформації кримськотатарською мовою; забезпечити рівноправне функціонування в Криму різних релігійних конфесій.

Справедливе врегулювання питання статусу кримськотатарського народу стане запорукою гармонійного розвитку цього народу у складі Української держави.

1.1.7. Правова позиція України з питання відповідальності Російської Федерації за збройну агресію

Порушення прав людини, скоєння воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Російська Федерація своїми протиправними діями заподіяла нематеріальної шкоди Україні, порушуючи права громадян України в АР Крим та місті Севастополі, в Донецькій та Луганській областях. Зокрема, Російська Федерація неодноразово порушувала такі права громадян України як право на життя, право на повагу до честі і гідності, право не бути підданими катуванням, право не перебувати в рабстві або підневільному стані, право на свободу і особисту недоторканність, право на справедливий суд, право не бути покараними без закону, право на повагу до сімейного і приватного життя, право на свободу думки, совісті і релігії.

Жертвами збройної агресії Російської Федерації стали мирні жителі, зокрема жінки та діти. Відповідно до даних ООН, внаслідок збройної агресії Російської Федерації було вбито 65 дітей, а 159 – отримали поранення.

Під час збройної агресії Російської Федерації проти України були скоєні численні воєнні злочини та злочини проти людяності.

<...>

Розділ II. Українські реформи на європейському шляху

2.1.3. Громадянське суспільство як рушійна сила оновлення країни

Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства.

<...>

Сьогодні продовжується робота з удосконалення окремих норм базового для інституційного розвитку громадянського суспільства Закону України «Про громадські об'єднання» та практичної реалізації його положень. Ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності», яким скасовано низку бюрократичних обмежень, що уможливило більш оперативне надання волонтерської допомоги військовослужбовцям у зоні АТО, пораненим, сім'ям загиблих, внутрішньо переміщеним особам, інвалідам, людям похилого віку та іншим категоріям, які потребують соціальної підтримки. Найближчим часом буде ухвалено підтриманий усіма парламентськими фракціями Законопроект «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій», що дасть змогу зменшити податковий тиск на отримувачів благодійної допомоги; на благодійні, громадські й релігійні організації, що її надають; громадські об'єднання, які існують за рахунок членських внесків.

Загрози і виклики національним інтересам у релігійному середовищі країни.

Релігія далеко не завжди є генератором моральних чеснот та запорукою духовного поступу людської спільноти. Включення конфесійного чинника в глобальну політику перетворює його на серйозне джерело напруження. Значна кількість конфліктів у світі має релігійне підґрунтя або ж релігійний складник присутній в них у той чи інший спосіб. Не становить винятку і сучасна Україна.

Вітчизняна конфесійна мапа містить низку неприхованих загроз національним інтересам. Ключова з них – діяльність Української православної церкви Московського патріархату. Попри власну гучну назву, ця церковна інституція пов'язана з Україною хіба що географічною локалізацією. За своєю духовною орієнтацією та функціональністю УПЦ (МП) – невід'ємний складник Російської православної церкви. Означений факт має документальне підтвердження. Зокрема, статут УПЦ (МП) вказує, що «Українська православна церква з'єднана з Помісними Православними Церквами через Руську Православну Церкву» [167]. У свою чергу аналогічний документ РПЦ розглядає українські терени як канонічну територію Московського патріархату [168]. Більшість одіозних, антиукраїнськи налаштованих представників єпископату УПЦ (МП) входять до складу Міжсоборної присутності – дорадчого органу РПЦ, який покликаний допомагати патріарху Кирилу та його оточенню реалізовувати церковну політику, зокрема щодо «руського мира». Предстоятель УПЦ (МП) є постійним членом Священного синоду РПЦ

та бере активну участь у роботі Архієрейської наради Московського патріархату.

Принципово наголосити, що УПЦ (МП) не просто структурний підрозділ РПЦ. Остання використовує УПЦ (МП) як один із впливових каналів російської пропаганди в українському суспільстві, популяризатора ідейних конструктів «русского мира» в Україні та провідника сепаратизму. УПЦ (МП), за винятком деяких священників та архієреїв не спромоглася засвідчити власну солідарність з Українським народом, продемонструвати патріотичну позицію.

Українці не почули з вуст вищого керівництва УПЦ (МП) жодного осуду на адресу Росії за окупацію українських територій. Понад те, священноначалля промосковської церкви виявляє неабияку лояльність до політики агресора, фактично підтримало окупацію й анексію Криму Російською Федерацією.

Офіційні свідчення речників УПЦ (МП) стосовно поточної ситуації в країні далекі від об'єктивності. Називати масштабне воєнне вторгнення сусідньої держави на Донеччину та Луганщину «братовбивчим протистоянням», «громадянським конфліктом», «розбратом та ворожнечею», «зіткненням інтересів Заходу та Сходу» – неправдиво і навіть цинічно.

УПЦ (МП) виявилася об'єктом масового громадського невдоволення саме через антиукраїнську діяльність частини власного духовенства. Йдеться про факти духовної підтримки бойовиків «ДНР» та «ЛНР», паплюження чинної української влади, спроби зриву мобілізації, заклики до Росії опанувати Закарпаття, оскільки там наявні її «кровні інтереси», пряму співпрацю з агресором. Під надуманими приводами керівництво УПЦ МП уникає надання допомоги українським воїнам. А окремі представники єпископату забороняють своїм священникам відвідувати і підтримувати українських військових у зоні антитерористичної операції.

Провід УПЦ (МП) відверто «заплющив очі» на наступ В. Путіна на українську історію, чітко артикульований у посланні Федеральним Зборам від 4 грудня 2014 року. У документі президент Росії розглядає анексований Крим як духовне осердя «російської нації і централізованої Російської держави», як «християнську колыску» східно-православної цивілізації.

Не виключається, що Російська Федерація з метою нагнітання суспільного напруження спробує розіграти феномен «православної карти». Даний сценарій передбачає свідоме провокування національно орієнтованої української спільноти до радикальних дій стосовно УПЦ (МП). У подальшому це дозволить прокремлівським політикам говорити про утиски на релігійному ґрунті, дискримінацію за конфесійною ознакою, переслідування українською владою «канонічної православної церкви». Оскільки подібні сентенції уже час від часу з'являються в інформаційному полі, то ситуація потребує зваженого контролю та адекватного реагування.

Ще одна проблема, пов'язана з конфесійними викликами, стосується ситуації у мусульманському середовищі України. Це середовище, по-перше, є достатньо

представницьким. Наявні в ньому інституційні структури різняться своїми міжнародними уподобаннями. Якщо, скажімо, Всеукраїнська асоціація громадських організацій «Альраїд» зорієнтована на арабський іслам, Духовне управління мусульман України «Умма» – на європейський, то Всеукраїнське духовне управління мусульман «Єднання» тяжіє до Центрального духовного управління мусульман Росії, а свою мету вбачає у відновленні духовної єдності між Росією та Україною. Іншими словами, політичний істеблїшмент РФ при експортуванні ідеології «русского мира» послуговується не тільки православним, але й ісламським чинником. По-друге, перереєстрація Духовного управління мусульман Криму за російським законодавством практично виводить ДУМК з національного правового поля. У такий спосіб частина кримських татар, які переїхали на материкову Україну, радше за все ставитиме питання про створення власного релігійного осідку, непідконтрольного кримському муфтіяту. Не виключається, що у разі появи нового осередку між двома структурами матиме місце конфлікт інтересів. По-третє, пертурбації в національному мусульманському просторі, обумовлені нестабільністю суспільно-політичної ситуації в країні та війною, спонукатимуть до боротьби за переділ сфер впливу між різними інституційними центрами ісламу. А це своєю чергою може призвести до локальних непорозумінь і протистоянь, дестабілізації суспільної ситуації на місцевому рівні. Тому органи влади і правопорядку мають бути готові до подібного розвитку подій.

Викликає занепокоєння також діяльність Української правовірної греко-католицької церкви, очолюваної екскомунікованим католицьким священником А. Догналом. Незважаючи на свою малочисельність, догналіти демонструють високу активність, яка має чітке антиукраїнське спрямування.

У контексті попередження загроз національній безпеці України, інспірованих релігійними чинниками, необхідно вжити таких заходів:

- Розробити та прийняти Концепцію державно-конфесійних відносин, у якій окреслити основні механізми правової взаємодії держави і церкви в різних сферах суспільного життя.
- Ухвалити законопроект про внесення змін до чинного законодавства України про свободу совісті та віросповідання, яким передбачити чіткі механізми запобігання діям релігійних організацій і священнослужителів, спрямованих на підрив національної безпеки України.
- Профільним відомствам та органам, відповідальним за правопорядок і безпеку, здійснювати регулярний моніторинг ситуації у конфесійному середовищі країни з метою своєчасного виявлення дестабілізуючих чинників і вжиття належних заходів щодо їх нейтралізації.
- Органам центральної та місцевої влади інтенсифікувати діалог із суб'єктами конфесійного простору, спрямований на розвиток партнерської співпраці, залучення до реалізації соціально значущих проектів і програм тільки тих церков та деномінацій, що здатні до суспільно-патріотичного виховання своїх вірян.
- Заборонити в'їзд на територію України представникам іноземних релігійних організацій, якщо їх діяльність орієнтована на підрив територіальної цілісності країни, поглиблення міжцерковних і міжконфесійних непорозумінь, культивування на рівні

масової свідомості імперсько-шовіністичних ідеологем.

Посилання на джерела:

20. У Меджлісі розповіли, скільки насправді кримських татар проголосували на референдумі [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://vidomosti-ua.com/ukraine/86316>

167. Статут УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/page/statut-upts>

168. Статут Руської Православної Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/1203391.html>

Додаток. Статистична таблиця №141.

Кількість релігійних організацій

(за даними Державного комітету України у справах національностей та релігій та Міністерства культури України)

(на початок року)

2001

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

2011*

2012*

2013*

2014*

2015*

Усього організацій

24311

30507

31227

32018

32639

33351

33977

34586

35116

37209

32474

33073

33588

34989

35317

у тому числі

центри, управління (єпархії, дієцезії тощо)

241

299

317

328

340

350

362

375

382

386

352

365

372

375

379

громади

23400

29262

29913

30670

31257

31940

32521

33099

33581

35646

31059

31627

32094

33468

33781

монастирі

277

386

406

421

432

439

459

471

500

519

449

461

490

509

516

місії

214

309

326

333

340

347

357

360

370

369

350

353

363

362

365

братства

53

76

80

74

74

76

78

80

81

83

73

75

76

78

78

духовні навчальні заклади

126

175

185

192

196

199

200

201

202

206

191

192

193

197

198

Кількість недільних шкіл

7684

12522

12775

12689

12633

12758

12762

12899

13157

13104

12187

12319

12645

12584

12406

Кількість священнослужителів

22626

28431

29423

29441

29892

30516

30199

30880

31313

32456

28902

29563

29985

31052

31781

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, на початок 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

[Повний текст Аналітичної доповіді](#)

Підписуйтеся на сторінку ІРС в [Facebook](#) і [Twitter](#) – експертний погляд на законодавство і релігійне життя в Україні та світі.

Інститут релігійної свободи, Київ

www.irs.in.ua